

ПРИЛОЗИ И САОПШТЕЊА

ПОКУШАЈ НОВЕ АДМИНИСТРАТИВНЕ ПОДЕЛЕ ЦРНЕ ГОРЕ НА ПОЧЕТКУ 1910. ГОДИНЕ

Првих година XX вијека у Црној Пори су спроведене значајне административне, судске и војне реформе. Указом књаза Николе од 25. IV 1903. донесен је Закон о устројству министарства унутрашњих дјела и административној подјели државе. Књажевина Црна Гора дијелила се на области, ове на капетаније, а капетаније на општине. Умјесто дотадашњих 10 окружних капетанија, држава је подијељена на 5 области, и то: катунско-ријечку, са сједиштем у Цетињу; зетско-брдску, са сједиштем у Подгорици; никшићку, са сједиштем у Никшићу; морачко-васојевићку, са сједиштем у Колашину; приморско-црмничку, са сједиштем у Бару.¹ У 1905. години завршена је подјела на капетаније; њих је било 56 и 6 варошких општина.

У јануару 1910. године, Јован Пламенац, министар унутрашњих послова у влади др Лазара Томановића, израдио је пројект закона о новој административној подјели Црне Горе. Према том пројекту требало је да Црна Гора буде подијељена на 10 области и 34 капетаније. То би биле ове области: бјелопавлићко-спушка (обласно мјесто Даниловград); васојевићка (обласно мјесто Андријевица), вучедолска (обласно мјесто Велимље), дурмиторска (обласно мјесто Шавник), зетско-кучка (обласно мјесто Подгорица), катунска (обласно мјесто Цетиње), морачко-ровачка (обласно мјесто Колашин), никшићка (обласно мјесто Никшић), ријечко-љешанска (обласно мјесто Ријека Црнојевића) и црмничко-приморска (обласно мјесто Бар).²

Овај закон имао се извршити у року од два мјесеца од дана ступања на снагу — (15/28. фебруара 1910. године), када би капетаније престале да врше судске и финансијске послове.

Циљ закона био је модернизација државне управе. Њиме се жељело спровести начело подјеле власти, одвајање судске од управне власти у капетанијама, обезбјеђење јавног реда и мира и јачање гаранција за личну и имовинску сигурност грађана. Био је израђен и пројект закона о уређењу судова, који је имао бити у-

¹ *Глас Црногорца*, бр. 16, 12/25 IV 1903.

² *Цетињски вјесник*, бр. 4, 13/26. I 1910. — Пројект Закона о административној подјели књажевине Црне Горе налази се у Архиву Историјског института Титоград, Документи из архиве Јована Пламенца, фасцикла 80.

пућен Народној скупштини да би га она разматрала на једној од наредних сједница по усвајању закона о административној подјели земље. Закон о одвајању судске од управне власти донесен 6/19. децембра 1902. године, био је спроведен у живот само код виших судова, док су у капетанијама капетани и даље вршили судску и управно-полицијску власт. У њихову надлежност спадале су и финансије. Члан 142. Земаљског устава, донесеног 1905, такође прописује одвајање судске од управно-полицијске власти у капетанијама. Систем организације капетанија, гдје је сва власт била концентрисана у рукама капетана, имао је вишеструко негативне посљедице. То је капетанима омогућавало да чине разне злоупотребе, које нијесу биле ријетке. У таквим условима тешко се може говорити о објективности капетанских судова, јер је капетан био у исто вријеме и тужилац и полицајац и судија, па је могао да врши и политички утицај на бираче приликом избора народних посланика. Као посљедица свега тога судски спорови код капетанских судова, који су их рјешавали у првој инстанци, одуговлачени су. Пресуде су доношене већином субјективно и нестручно, што је повлачило свакодневне жалбе на њих. Извршење пресуде такође се обављало неблаговремено и нестручно. Према томе, предлагачи закона о административној подјели и уређењу судова хтјели су да се коначно ријеша проблем судства, да се судови оспособе и да им се пружи пуна могућност да потпуно одговоре својим дужностима. Предлагачи закона жељели су да тиме створе и добар полицијско-управни апарат који би својим правилним функционисањем „у многоме онемогућио да наша земља буде незаштитено тркалште најразноврснијех страних утицаја и других политичких подземних интрига“.³

Министар унутрашњих дјела Јован Пламенац био је миљеник књаза Николе. Имао је на књаза велики утицај нарочито од времена колашинског процеса, октобра 1909. године. Имајући пуну књажеву подршку Пламенац је водио и своју личну политику. Сам је редиговао неке законе, а могао је без већих тешкоћа да осигура и прихватање тих закона у Скупштини.⁴ Предложени закон о административној реформи суштински је задирао у систем организације власти у Црној Гори. Предлог о смањењу броја капетанија није радо прихваћен у владајућим круговима Црне Горе, а није био популаран ни у народу. Смањење броја капетанија на 34 представљало је донекле повреду устаљених обичаја и схватања о територијалном јединству племена. Поједина племена, пројектом нове административне подјеле, цијепана су, тако да дјелови једног племена припадају капетанијама образованим од дру-

³ Архив Историјског института у Титограду (у даљем тексту — АИИТ), ф. 80, Реферат Ј. Пламенца и С. Дрљевића од 22. I (4. II) 1910. о сукобу са министрима достављен престолонаследнику књазу Данилу.

⁴ Архив Музеја Цетиње, Приновљени списи (АМЦ, ПС), Дјаченко руском министру спољних послова, бр. 2, 25. I (6. II) 1910. — телеграм.

гог племена. Центри нових капетанија били би много више удаљени од појединих насеља, него што су били центри у капетанијама по старој административној подјели. То се није допадало народу. Смањењем броја капетанија смањивао се и број народних посланика. Јер, по црногорском уставу, свака је капетанија била изборни срез и бирала је по једног посланика. Нова административна подјела била је у нескладу и са војно-територијалном подјелом Црне Горе, пошто је свака капетанија давала и батаљон народне војске. Ова и судска реформа захтијевале су образовани и стручни кадар, па су за то били потребни већи финансијски издаци, премда је Пламенац тврдио да они неће бити већи.

Прије но што се закон дадне скупштинском одбору на разматрање и изнесе пред Скупштину, са њим су морали бити упознати сви министри, Државни савјет и књаз. За овај законски пројект Пламенац је добио пуну подршку министра правде др Секуле Дрљевића. Са пројектом овог важног закона Пламенац је донекле упознао остале министре и, не дајући им могућност да га озбиљно размотре, пожурио да његов пројект одобри књаз Никола. Књаз и Државни савјет дали су многе примједбе, али се Пламенцу и Дрљевићу очито журило да њихов закон буде у Скупштини што прије изгласан.⁵ Користећи тренутну одсутност због болести председника Скупштине Марка Ђукановића, Пламенац је уз подршку потпредседника Скупштине Јанка Дрљевића, брата министра Дрљевића, на брзину сазвао сједницу Народне скупштине. Око 7 сати изјутра 28. јануара зашли су одређени људи по становима посланика и позвали их на сједницу Скупштине у 9 сати, мада је редовна сједница била заказана за исти дан у 2 сата послје подне.⁶ Претходно је Пламенац наредио да се законски пројект одштампа и раздијели посланицима⁷.

У реферату који су касније поднијели престолонаследнику Данилу, Пламенац и Дрљевић износе да су њихови законски пројекти наишли на потпуно одобравање књазу Николе. Штавише, они тврде да се предлог о одвајању судске власти од полицијске у капетанијама толико допао књазу да је са „ријетким одушељењем у свакој прилици спремао терен за политичко спровођење законских пројеката“ — о административној подјели и организацији судова. Чим је министар унутрашњих дјела био готов са пројектом закона о административној подјели земље, књаз Никола је сазвао Министарски савјет и лично му председавао. Савјет је размотрио предложени закон са становишта административног полицијског значаја и уставно-политичке исправности и у потпуности га усвојио. На наредној сједници, која је одржана сјутрадан, пројект је разматран и са становишта финансијског и, како тврде

⁵ Исто.

⁶ Архив Државног секретаријата за иностране послове — Београд (АДСИП), Петковић Пашићу, пов. бр. 17, 18/31. I 1910.

⁷ АМЦ, ПС, Дјаченко руском министру, 25. I (6, II) 1910.

Пламенац и Дрљевић, једногласно усвојен са закључком да се као такав има одмах поднијети Скупштини на усвајање.⁸ Да ли је истина ово што у свом реферату тврде ова два министра, то нам није било могуће утврдити. Пошто је сједница заказана на брзину и против утврђеног реда, Лазар Томановић, председник владе, министар војске бригадир Мартиновић и министар финансија Душан Вукогић нијесу хтјели доћи на сједницу Скупштине. Сједници није било присутно ни више од 20 посланика, од којих се више њих налазило на високим државним положајима.

Извјестилац скупштинског одбора за преглед предложеног закона обавијестио је посланике да га је одбор у целини прихватио.

Пламенац је, у Скупштини поднио експозе о важности и потреби доношења закона о административној подјели земље. Истакао је да је пројект закона у духу Земаљског устава и да се њиме постиже подјела власти и подјела рада, која омогућава бржи и јефтинији рад у управно-полицијској администрацији. Лична и имовинска сигурност новим законом биће боље загарантована.⁹ Послије експозеа министра Пламенца, неколико посланика узело је учешћа у дебати. Неки су изразили резерву према предложеном закону. Народни посланик Ђуро Дреџун истакао је да је доношење закона велика народна потреба, али да онаква административна подјела на капетаније какву предлаже закон није најподеснија, јер су неки батаљони¹⁰ помијешани са другима, а други нијесу. Он се сложио са предлогом о административној подјели на области, али је предложио да области не би требало називати по племенском обиљежју (као нпр. бјелопавлићку), него по називу мјеста у коме се налази сједиште области (на примјер: колашинска, никшићка). По његовом мишљењу број капетанија треба да остане исти, „јер ће се учинити гријех народу, чим се двије капетаније саставе у једну“. Дреџун је навео да ће поједина села бити сувише удаљена од административних сједишта капетанија и да је и до тада било жалби из неких мјеста на удаљеност капетанских канцеларија.¹¹ Министар Пламенац је одмах одговорио да се ради о чисто административној подјели државе, а да ће се новим законом регулисати питање организације судства. Он је упознао посланике са тим да нови закон о судству, који ће бити изнесен пред Скупштину, предвиђа да у појединим капетанијама, с обзиром на број становника и величину територије, буде један полицијски капетан а два

⁸ АИИТ, ф. 80, Реферат Ј. Пламенца и С. Дрљевића од 22. I (4. II) 1910.

⁹ Стенографске биљешке црногорске Народне скупштине 1910, 534.

¹⁰ Црногорска војска није била модерно организована, него је њена организација била заснована на територијално-племенској основи. Свака капетанија давала је батаљон народне војске.

¹¹ Стенографске биљешке, 538.

капетанска суда.¹² Против предложеног закона нарочито се енергично успротивио народни посланик Вуко Кривокапић, трговац из Никшића. Он је изјавио да се предложеним законом поједина племена доводе у неравноправан положај, јер ће се наводно догодити да у једној капетанији на 150 бирача долази један посланик, а у другој тек на 2000. Изборне јединице треба да буду приближно једнаке, нагласио је Кривокапић, а такве су, по његовом мишљењу, биле постојеће капетаније, које су углавном представљале територијално јединство племена. Према томе, Кривокапић се залагао за то да број капетанија остане исти, а да влада припреми законске пројекте о обласним управама, судовима и финансијским капетанима. У прилог дотадашњет броја капетанија Кривокапић је навео и друге разлоге. По његовом мишљењу, морао би се претходно спровести у дјело принцип општинске самоуправе, јер би се тек послје тога могла извршити правилна подјела племена. Као разлог да се број капетанија не смањује истицао је удаљеност капетанских канцеларија од појединих насеља и чињеницу да ће спровођење закона у живот изискивати и веће материјалне трошкове.¹³ Послије излагања Кривокапића Пламенац је поново узео ријеч у дебати истичући да се законом тежи спровести подјелу власти у земљи — одвајање судске од полицијске, „јер док се год то не постигне, не може бити ни личне ни имовинске безбједности“. Пламенац је тврдио да реформа неће проузроковати повећање пореза, већ да ће за њено извршење бити довољна постојећа финансијска средства. Функционисање општинских управа, по ријечима Пламенца, било би илузија све док се не изврши подјела власти, а спровођење у живот принципа самоуправе општина изискивало би огромне трошкове.¹⁴

У дебати је узео учешће и министар правде Др Дрљевић, дајући пуну подршку предложеном закону. Дрљевић је оштро напао посланике који су се залагали за изборну геометрију у Црној Гори, истичући да је свеједно да ли ће мање или више бирача бирати посланика, пошто сваки бирач врши и своја бирачка права по закону, и да се при претресању закона о административној подјели мора узети моменат цјелисходности. Битна карактеристика предложеног закона била је одвајање полицијске власти од судске, што је већ одавно учињено у другим државама. Овим законом, нагласио је Дрљевић, црногорским држављанима давала се први пут слобода и потпуна независност у располагању својом имовином. Административну подјелу не треба повезавати са питањем организације капетанских судова, — то ће се питање регулисати новим законом, којим се предвиђа да се у 34 капетаније оснују 42 капетанска суда. Дрљевић је у дебати, између осталог, рекао и ово: „Ја држим, господо посланици, да сте ви одавно са тим

¹² Исто.

¹³ Исто, 539.

¹⁴ Исто.

начисто, да је ово Српска црногорска народна скупштина, да у Црној Гори живи српски народ и да у Црној Гори, ма како били описани изборни котари, ма каква била изборна геометрија, никакви национални интереси не могу бити угрожени“.¹⁵ У скупштинској дебати узела су учешће још два посланика. Филип Челебић је примијетио да сједници нијесу присутни сви министри и посланици, а то је неопходно потребно, с обзиром на важност предложеног закона. Ристо Радовић је изразио чуђење због залагања посланика Кривокапића на спровођењу реорганизације судске и управне власти, са једне, и за чување капетанија онаквих какве су биле, са друге стране.¹⁶

Пошто је исцрпљена дебата о предложеном закону, прешло се на гласање. Гласала су 52 посланика. Предложени закон примљен је у начелу са 49 против 3 гласа. Затим се прешло и на појединачни претрес предложеног закона. Послије краће дебате, у којој су узела учешћа 3 посланика, закон је усвојен и у појединостима.¹⁷

Српски посланик на Цетињу Петковић јавио је Пашићу да су аргументи министра унутрашњих послова били врло јаки, јер је закон изгласан без веће дебате.¹⁸

Међутим, премда га је Скупштина изгласала, овај закон није никада ступио у живот. Истог дана по усвајању закона настала је у владајућим круговима, па и у Скупштини, узбуна. Закону су се енергично успротивили предсједник владе Лазар Томановић, министар војни Митар Мартиновић и предсједник скупштине Марко Ђукановић. На тој основи дошло је до конфликта између њих са једне и министара Пламенца и Дрљевића са друге стране. Овом приликом књаз Никола је стао на страну противника министра унутрашњих послова и тако је Пламенца, како извјештава аустроугарски посланик са Цетиња, имао против себе све факторе у земљи: народ, армију и народне посланике.¹⁹

Увече, истог дана када је закон у скупштини изгласан, у двору су се код књаза искупили ови министри, предсједник и подпредсједник скупштине и више народних посланика. Засједање код књаза Николе добило је од самог почетка врло буран ток. Дебатовало се жучно, пало је доста тешких ријечи. Необуздани и безумно дрски Пламенца, како га назива Дјаченко, оптужио је Ђукановића чак „за издају Господара и земље“.²⁰ Предсједник скупштине Ђукановић оштро је оптуживао Пламенца за подвалу и пријетио је оставком. Сам књаз љутито је пребацивао Пламенцу да га је обмануо када му је рекао да за спровођење у живот

¹⁵ Исто, 543—545.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто, 546.

¹⁸ АДСИП, Петковић Пашићу, п. бр. 17, 18/31. I 1910.

¹⁹ Haus-Hof-und Staatsarchiv — Wien (STAW) Гизл Еренталу, бр. 12, 10, II 1910. — тајно.

²⁰ АМЦ, ПС, Извјештај Дјаченка, 25. I (6. II) 1910.

новог закона неће бити потребно више од 17.000 перпера, а сада види да ће бити мало и 20.000 перпера. На тој сједници министри Пламенац и Дрљевић поднијели су оставку. Књаз је молио министре да повуку оставку, али они то нијесу хтјели.²¹ Изгледа да је свађа у двору била веома оштра и да умало није дошло до нереди и туче.²²

Књаз је био приморан да прекине свађу својих најближих људи, изјавивши да одлази на Ријеку Црнојевића, одакле ће саопштити своје коначно рјешење о оставци министара.²³ Међутим, у часу књажева поласка био се пронио глас да је књаз позвао бившег предсједника владе Лазара Мијушковића који се налазио у Никшићу да дође на Ријеку. Дознавши за то, „биједни књажеви министри“, како их назива Дјаченко, умало се нијесу „разбољели од страха“ када су сазнали да је књаз позвао њиховог заклетог непријатеља. То је учинило да су сви министри заједно са предсједником скупштине пошли на Ријеку. Са њима је пошао и бригадир Јанко Вукотић, чији је утицај у Црној Гори био веома јак. На Ријеци се договарало цио дан и напослетку је нађен компромис. Влада је остала у цјелини, јер су министри Пламенац и Дрљевић повукли оставку. Књаз је примио к знању ту изјаву, али није дао коначан одговор.²⁴

Књаз Никола је, међутим, усвојио оставке министара Пламенца и Дрљевића, иако су их они били повукли. Против Пламенца настала је општа опозиција и књаз је морао да попусти, јер је, како каже Гизл, респектовао своје друге повјерљиве људе, као бригадира Митра Мартиновића.²⁵ Заиста, Пламенац је због амбициозности и самовоље био неподношљив. Извјештавајући свог министра о кризи црногорске владе, Дјаченко каже да је министар Пламенац своју самовољу и дрскост довео до граница да су чак и Црногорци, који су подносили свако нарушавање закона и правде, нашли на крају довољно храбрости да би се побунили и осудили поступке министра унутрашњих послова.²⁶

Своје незадовољство изгласаним законом и министром Пламенцем књаз Никола је изразио у разговору са српским послаником, којег је примио у аудијенцију по повратку са Ријеке 6. фебруара. Том приликом он је рекао да је уважио оставке министара Пламенца и Дрљевића и наредио да се траже друга два министра, „јер неће више за министре ову дјецу која имају прегјераних амбиција, а мало искуства“. Даље, књаз је рекао да су поминути министри на незадовољавајући начин искористили његово име, агитујући код посланика да се усвоји закон о администра-

²¹ Исто.

²² СТАВ, Гизл Еренталу, бр. 12, 10. II 1910.

²³ АМЦ, ПС, Извјештај Дјаченка, 25. I (6. II.) 1910.

²⁴ Исто.

²⁵ СТАВ, Гизл Еренталу, бр. 12, 10. II 1910.

²⁶ АДМ, ПС, Извјештај Дјаченка, 25. I (6. II) 1910.

тивної подјели иако су знали да се он са пројектом није слагао и да је својеручно био унио неке измјене. Књаз је рекао да изгласани закон неће санкционисати, јер се њиме смањује број посланика, а неке нахије лишвају се својих посланика, „као катунска и цуцка које су језгро Црне Горе“. Петковић је дао књазу неке сугестије. По његовом мишљењу било би боље да влада не подноси књазу закон на санкцију, тим прије што она није била сагласна са појединим предлозима његовим. Тиме би, рекао је Петковић, влада заклонила књаза и сама примила уставну одговорност.²⁷ Изгледа да се књазу допао овај савјет. И стварно, влада није поднијела књазу закон на санкционисање, него је у договору са њим поново вратила закон Народној скупштини на разматрање.

Скупштина је поново расправљала о већ усвојеном закону на сједници од 11. фебруара, којој су присуствовали сви посланици и министри. Сједница је била тајна.²⁸ Изјестилац одбора за преглед законског пројекта прочитао је одборски извјештај, којим се предложени пројект у начелу прима, а у појединостима допуњава. У дебати о пројекту у начелу говорио је само предсједник владе др Томановић. Предсједник је изјавио да је ранији пројект закона донесен у журби и да није могао бити спроведен, с једне стране усљед буџетских немогућности, а с друге — због тумачења устава, па се због тога влада ријешила да пред Скупштину изнесе на рјешавање само први дио предложеног закона — обласне управе, а други дио предлога — реформе капетанија, остављао се да се касније рјешава — уторедо са сеоским општинама. Пошто више нико није учествовао у дискусији, прешло се на гласање. Закон је једногласно усвојен. У расправљању о појединостима закона учествовало је више посланика. Напокон, предложени закон једногласно је прихваћен и у појединостима.²⁹ По усвојеном закону Црна Гора је имала бити подијељена на 10 области, док је број капетанија остао исти. Предсједник Скупштине је упознао посланике да је књаз усвојио оставке министара Пламенца и Дрљевића, и да је Министарство унутрашњих послова преузео министар предсједник а да је за министра просвјете и заступника министра правде именован Перо Вучковић, вршилац дужности управитеља Учитељско-богословске школе на Цетињу. Даље, предсједник је изјавио да дјелимична промјена у влади није посљедица неког политичког неслагања, нити значи промјену у дотадањем политичком правцу, него је настала искључиво због предложеног закона о новој административној подјели када није био свестрано и довољно проучен. Излагање председника Ђукановића скупштина је пропратила поздравом „Живио Господар“.³⁰

²⁷ АДСИП, Петковић Миловановићу, пов. бр. 20, 27. I (9. II) 1910.

²⁸ Исто, Петковић Миловановићу, пов. бр. 21, 31. I (13. II) 1910.

²⁹ Стенографске биљешке 1910, 596.

³⁰ Исто.

Закон о административној подјели Црне Горе био је потребан и прогресиван. Да је ступио у живот, њиме би се у Црној Гори спровела веома значајна реформа, јер је дотадања организација власти у капетанијама била превазиђена и представљала је већ друштвени анахронизам. Ипак, поред све оправданости закону се могу ставити извјесне замјерке и потребно је истаћи да његови предлагачи нијесу водили довољно рачуна о неким околностима. Са бројем капетанија смањивао се и број народних посланика, док је број оних посланика (14) који су по свом положају улазили у Скупштину или их је именовао владар остајао непромијењен. Може се приговорити, с обзиром на величину појединих капетанија, да је постојала прилична несразмјера међу изборним јединицама. Отуда би се дало претпоставити да су предлагачи закона и хтјели да буде што мање посланика, како би у скупштини што лакше спроводили своју вољу. Спровођење реформе у управи и судству захтијевало је и стручни кадар и веће материјалне издатке, чега Црна Гора није имала довољно. Према томе, замишљене реформе не би за догледно вријеме могле бити ефикасно спроведене. То су уочавали и страни посланици на Цетињу.

Аустроугарски посланик Гизл извјештавао је свог министра да је предложени закон о административној подјели био веома користан за спровођење административних, политичких, судских и војних реформи у Црној Гори, али да би његово спровођење у живот било веома скупо.³¹ Српски посланик с правом је постављао питање да ли је уопште било могуће спровести реформу у судству и образовати још пет нових обласних судова када устав изричито захтијева да судије морају имати факултетску спрему, а таквих у Црној Гори није било довољно.³²

Питање реформи капетанија било је веома крупан политички проблем у Црној Гори. Да су реформе у капетанијама биле спроведене онако како су предлагали Пламенац и Дрљевић, додајући још и војне реформе, био би постигнут значајан резултат не само у модернизацији државне управе него и у разбијању територијалног јединства племена и осјећања племенске припадности. За успјешно спровођење реформи Црна Гора није имала ни одговарајућу материјалну базу. Отпор конзервативних снага (често окупљених око двора), на који је наилазила свака прогресивна реформа, био је веома жилав.

Криза владе Лазара Томановића, настала поводом административне подјеле Црне Горе, произашла је највише из личних разлога и амбиција њених чланова. Министар Пламенац је својом амбициозношћу и својим поступцима, без обзира на подршку круне, изазвао против себе мржњу не само предсједника владе и министра војног него и већине оних који су се налазили око двора и у врховима државне хијерархије. Он и Дрљевић морали су оти-

³¹ STAW, Гизл Еренталу, бр. 25—Б, 18. III 1910.

³² АДСИП, Петковић Миловановићу, пов. бр. 21, 31. I 13. II) 1910.

ћи из владе, јер нијесу добили подршку круне. Расматрање закона о административној подјели Црне Горе јасно указује на политичке односе у Црној Гори и на положај у коме се налазила Народна скупштина. Она је била само послушно оруђе у рукама књаза Николе и његових најближих сарадника. Књаз Никола је стварно у свим питањима имао одлучујућу ријеч.

Влада др Томановића, није могла самостално да ријешити ни неко безначајно питање, ако оно није било по вољи књазу Николи, који се за све морао питати. По уставу, књаз Никола је имао веома велику, готово неограничену власт. По члану 3. Земаљског устава књаз Никола је вршио законодавну власт са Народном скупштином, а по члану 4. књаз потврђује и проглашује законе. Политичке импликације створене бомбашком афером 1907. и колашинским процесом 1909. искључиле су свако политичко дјеловање напредних демократских снага. Свака политичка активност представљана је као рад управљен против самога књаза. У земљи је владало такво стање да нико није смιο да подигне глас протеста а да не буде одмах оглашен за противника књаза и земље. Дошло се било до тога да се политички режим идентификовао са самим књазом. Криза Томановићеве владе завршила се без потреса.³³ Међутим, треба имати у виду да је она дошла у доста неповољној ситуацији за књаза Николу. Непуна три мјесеца раније у Колашину је завршено суђење на које је изведено преко 100 лица оптужених за припрему преврата у Црној Гори. Пале су и смртне пресуде. Како извјештавају страни посланици са Цетиња, народ је био веома незадовољан. Аустроугарски посланик на Цетињу Гизл, који је са највећом пажњом пратио сва збивања у Црној Гори и без сумње био добро у све упућен, извјештава 21. фебруара да је ситуација у Црној Гори нормална, али и још увијек озбиљна, јер је 80% становништва против књаза Николе, а за забрањену политичку странку „клубаша“.³⁴ И српски посланик 31. јануара јавља да сви озбиљни људи у Црној Гори налазе да је стање тешко и опасно. Он је разговарао и са Лазаром Мијушковићем, који је, како смо видјели, на позив књажев дошао из Никшића на Цетиње када је наступила криза владе. Том приликом претресана су многа питања, и како јавља Петковић, у свему су се он и Мијушковић сложили. Између осталог, Мијушковић је рекао Петковићу да ствари не иду добро, да је незадовољство у земљи врло велико и да је књазу Николи рекао „да народ од њега очекује нешто“.³⁵ Код јавног мњења у Црној Гори владало је мишљење да је Томановићев кабинет нестабилан и да ће убрзо доћи до његове демисије. Таквог су увјерења били и страни дипломати на Цетињу. На Цетињу се онда сматрало да Лазар Мијушковић има највише изгледа да образује нову владу. Ова се о-

³³ STAW, Гизл Еренталу, бр. 17—Б, 21. II 1910.

³⁴ Исто.

³⁵ АДСИП, Петковић Пашићу, пов. бр. 17, 18. (31. I) 1910.

чекивања, међутим, нијесу испунила. Лазар Томановић је остао на дужности предсједника владе све до 19. јуна 1912. године.

Указ књаза Николе којим се проглашава „закон о административној подјели књажевине Црне Горе“ на 10 области издат је 8. III 1910. године.³⁶ Али овај закон није спроведен у живот. Основана је само нова област — васојевика. Тако је до краја живота независне црногорске државе, то јест до капитулације Црне Горе 21. I 1916, било шест области.³⁷ Никакве промјене није било ни у организацији власти у капетанијама. Највјероватнији разлози што закон није спроведен у живот били су: недостатак финансијских средстава и стручних кадрова.

Бивши министри Пламенац и Дрљевић постављени су на висока чиновничка мјеста у Министарству просвјете и правде. Међутим, два мјесеца касније, изашао је указ књаза Николе којим за министра унутрашњих дјела поставља Јована Пламенца.³⁸ Поводни долазак Пламенца за министра унутрашњих дјела изненадио је све, па и самог предсједника владе Томановића. Предсједник је за намјере књажеве сазнао тек када је добио наредбу да потпише указ о наименовању Пламенца.³⁹ Тешко је наћи разлоге због којих је Пламенац, последице онога што се десило два мјесеца раније, поново постављен за министра. Тим мање што о Пламенцу није постојало добро мишљење код његових колега, и што се знало да он са осталим министрима неће моћи наћи споразум. Све то показује колико су били слаби Томановић и његов кабинет, који мимо своје воље примају у своје друштво човјека кога су се прије два мјесеца са задовољством ослободили. Српски посланик сматра да је Пламенац враћен у владу зато што је био зет књажевог дугогодишњег ађутанта и повјерљивог човјека, познатог Миша Поповића — Јабучанина. У дипломатским круговима, а у јавном мњењу Црне Горе уопште, враћање Пламенца на ранији положај сматрало се као заштита ситуације, опет на горе.⁴⁰ Али Пламенац није дуго остао у влади. У септембру 1910. био је приморан да поднесе оставку, коју је краљ Никола уважио.⁴¹

Новица Ракочевић

³⁶ *Глас Црногорца*, бр. 10, 23. II (8. III) 1910.

³⁷ Види државне календаре краљевине Црне Горе за 1912, 1913. и 1914. годину.

³⁸ *Глас Црногорца*, бр. 16, 3. (16. IV) 1910.

³⁹ АДСИП, Петковић Миловановићу, пов. бр. 44, 4. (17. IV) 1910.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ *Глас Црногорца*, бр. 39, 30. VIII (12. IX) 1910.